

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Олійник Олена Сергіївна

УДК 343.01

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дніпро – 2020

Робота виконана у Приватній установі «Науково-дослідний інститут публічного права».

Науковий консультант –

доктор юридичних наук, доцент

Берзін Павло Сергійович,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,

професор кафедри кримінально-правової політики

та кримінального права Інституту права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Савченко Андрій Володимирович,

Державне бюро розслідувань, начальник відділу

організації досудового розслідування Управління з організації

досудових розслідувань Головного слідчого управління;

доктор юридичних наук, професор

Вознюк Андрій Андрійович,

Національна академія внутрішніх справ,

завідувач наукової лабораторії з проблем протидії

злочинності Навчально-наукового інституту № 1;

доктор юридичних наук,

старший науковий співробітник

Назимко Єгор Сергійович,

Донецький юридичний інститут МВС України,

перший проректор.

Захист відбудеться 02 грудня 2020 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.04 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розіслано 22 жовтня 2020 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

В. Ф. Примаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Непорушним постулатом кримінального права є те, що його принципи (лат. *principium* – початок, основа, першоджерело) розглядаються в якості загальних, основних, провідних і непорушних засад цієї галузі права, що визначають її побудову взагалі та окремих інститутів і норм зокрема, їх системні характеристики, спрямовують правозастосовну діяльність у правильне русло, мають пряму дію, безпосередню регулятивну функцію тощо.

На сьогодні у тексті національного закону про кримінальну відповідальність положення про його принципи безпосередньо не регламентовані (виключення становить хіба що ч. 1 ст. 3 Кримінального кодексу (далі – КК) України, де вказано, що «законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права»). Так само й у вітчизняній юридичній літературі немає універсального наукового дослідження з проблем кримінально-правових принципів, яке б реалізовувалося в межах базової докторської дисертації. За останні десятиліття написані та захищені лише окремі кандидатські та докторські праці, в яких питання кримінально-правових принципів були розкриті у контексті того чи іншого їх виду або певних характеристик (наприклад, з огляду на принципи законності, гуманізму, невідворотності кримінальної відповідальності, кримінального покарання та його призначення тощо).

Внаслідок відсутності належної регламентованості принципів у законі про кримінальну відповідальність та фрагментарності їх вивчення у наукових працях українські суди, як свідчать проведені власні емпіричні дослідження, згадують про такі принципи у своїх рішеннях у 6,34 разів менше, порівняно із принципами кримінального процесу. Пріоритет принципам кримінального процесу замість принципів кримінального права також надається й у вивчених рішеннях ЄСПЛ, оскільки перші превалюють і так би мовити «поглинають» другі (така ситуація спостерігається у 90,3 % випадках). Водночас 95,9 % опитаних респондентів (417 осіб) переконані, що саме принципи кримінального права виграють одну з ключових ролей у механізмі кримінально-правового регулювання.

Варто вказати, що наукові дослідження проблемних питань щодо принципів кримінального права здійснювала у своїх працях низка українських учених-правників – Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, А.А. Вознюк, В.О. Гацелюк, І.М. Гнатів, В.К. Грищук, Н.О. Гуторова, С.Ф. Денисов, О.М. Джужа, О.І. Донченко, О.О. Дудоров, З.А. Загіней, В.В. Івченко, О.О. Кваша, Ю.Ю. Коломієць, М.І. Колос, М.Й. Коржанський, В. В. Кузнецов, О.М. Литвинов, І.С. Михалко, В.О. Навроцький, Є.С. Назимко, В.В. Налуцишин, Н.А. Орловська, М.І. Панов, Є.О. Письменський, Ю.С. Резнік, А.В. Савченко, О.Є. Скакун, В.В. Сташис, А.Х. Степанюк, Н.А. Сторчак, В.Я. Тацій, Л.Ю. Тимофеева, В.О. Туляков, О.В. Ус, О.С. Фещенко, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий, В.І. Шакун,

Н.М. Ярмиш, О.Н. Ярмиш а також радянських і зарубіжних науковців – А.В. Арендаренко, Г.А. Борисов, Г.Б. Віттенберг, Г.І. Горелова, Г. Гурвіт, П.В. Жестеров, К. Кауфманн, С.Г. Келіна, І.Д. Козочкін, Н.Є. Крилова, Г.А. Крігер, В.М. Кудрявцев, Н. Луманн, О.О. Малиновський, В.В. Мальцев, Н.О. Лопашенко, О.В. Смірнов, В.М. Степашин, В.Т. Томін, В.Д. Філімонов, Д.Ю. Фісенко, Г. Фрістер, В.М. Яшин та ін.

Окремо слід вказати на комплексне дисертаційне дослідження на рівні докторської дисертації, яке було підготовлене Т.Р. Сабітовим за темою «Кримінально-правові принципи: поняття, система та види» (Єкатеринбург, Російська Федерація, 2019), але об'єктом і предметом цієї праці були дещо інші компоненти та явища.

Проте, як уявляється, поки що завчасно робити висновки про завершеність та вичерпність науково-практичних розробок проблематики, яка стосується принципів кримінального права. Чимало очевидних векторів наукових пошуків з приводу кримінально-правових принципів не тільки не досліджувалися, але й взагалі не були сформульовані теоретично в якості завдань. Звідси недостатньо розробленим або невивченим взагалі у контексті принципів кримінального права є широкий спектр питань, що складає комплексну проблему, яка охоплює методологічні, понятійно-категоріальні, історико-правові засади, систему принципів кримінального права, їх специфіку в нормах кримінального законодавства зарубіжних країн та нормах міжнародного права, особливості врахування таких принципів у змісті різних елементів механізму кримінально-правового регулювання, їх значення для застосування актів кримінального законодавства можливі варіанти удосконалення положень закону про кримінальну відповідальність тощо. Саме ці сфери становлять неабияку актуальність і потребують свого системного науково-теоретичного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами і планами. Робота виконана в Науково-дослідному інституту публічного права відповідно до: Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р.); Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015); Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні» (Указ Президента України від 16.06.2015 № 341/2015); Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015); Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розробка комплексної характеристики принципів у кримінальному праві, формування

уніфікованого теоретико-прикладного уявлення про їх поняття, ознаки, сутність, систему, взаємообумовленість, реалізацію у нормах кримінального права зарубіжних країн і нормах міжнародного права, врахування у змісті різних елементів механізму кримінально-правового регулювання, значення для застосування актів кримінального законодавства, а також формулювання на цій основі відповідних пропозицій щодо законодавчої регламентації принципів у законі про кримінальну відповідальність.

Задля досягнення зазначеної мети були поставлені та вирішені такі завдання:

- визначити методологічний інструментарій наукового дослідження принципів кримінального права;
- з'ясувати поняття та загальну характеристику принципів у праві як підґрунтя дослідження принципів кримінального права;
- сформулювати універсальне поняття принципів кримінального права;
- вивчити історико-правові джерела походження принципів кримінального права;
- з'ясувати наукові підходи щодо систематизації принципів кримінального права та розглянути сутність їх загальноправових, галузевих, міжгалузевих, інституційних та міжінституційних груп;
- встановити обумовленість та правову природу загальноправових і спеціальних принципів в системі кримінального законодавства зарубіжних країн;
- розкрити специфіку закріплення та реалізації принципів кримінального права у нормах міжнародного права;
- продемонструвати обумовленість існування та закріплення принципів кримінального права Конституцією України та КК України;
- охарактеризувати юридичні факти як передумови виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин, а також їх зв'язок з кримінально-правовими принципами;
- проаналізувати вплив принципів кримінального права на виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин;
- визначити відображення та зміст принципів в актах застосування та реалізації кримінального права;
- встановити вплив принципів кримінального права на подолання колізій та прогалин в кримінальному законодавстві України;
- розкрити, яким чином принципи кримінального права впливають на рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ);
- провести власні емпіричних дослідження (зокрема, анкетування респондентів, вивчення матеріалів національної та європейської судової практики), а також узагальнити та проаналізувати їх результати;
- розробити пропозиції стосовно законодавчої регламентації принципів у законі про кримінальну відповідальність.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення між різними учасниками кримінально-правових відносин.

Предмет дослідження – принципи кримінального права.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених мети і завдань дослідження використані такі загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання правових явищ: *діалектичний* – дозволив розглянути кримінально-правові принципи у розвитку та з урахуванням базових законів діалектики – переходу кількісних показників у якісні; заперечення; єдності і боротьби протилежностей тощо (в усіх розділах і підрозділах дисертації); *історичний* – передбачав розробку принципів кримінального права в їх історичному розвитку та хронологічній послідовності, що забезпечило розуміння їх генезису (підрозділ 1.4 дисертації); *порівняльно-правовий* – допоміг у визначенні змісту та сутності законодавчих і теоретичних положень про кримінально-правові принципи в законодавстві іноземних держав, а також у міжнародно-правових документах (зокрема, конвенціях), рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) тощо; *догматичний* – забезпечив, за допомоги законів логіки та синтаксису, наукове коментування положень про принципи кримінального права та практику їх застосування, слугував визначенню термінів, розкриттю понять та юридичних конструкцій, з'ясуванню дійсного змісту тих чи інших норм шляхом їх тлумачення (розділ 1, підрозділи 1.2, 1.3; розділ 2, підрозділи 2.1-2.6; розділ 3, підрозділ 3.1; розділ 4, підрозділ 4.1); *системний* – дозволив продемонструвати внутрішню побудову норм, з яких випливають кримінально-правові принципи, їх взаємозв'язок та взаємообумовленість як з елементами в її середині, так і з іншими кримінально-правовими поняттями і категоріями, посприяв виявленню суперечностей і неузгоджених моментів кримінального законодавства, формулюванню висновків і пропозицій щодо його змін і доповнень (підрозділи 1.2–1.4, розділів 2–5); *соціологічний* – використаний у процесі анкетування практичних працівників правоохоронних органів з проблемних питань про принципи кримінального права задля підтвердження чи спростування положень, що виносяться на захист (вступ, підрозділ 1.1, розділ 2, додатки до дисертації); *статистичний* – слугував для акумулювання та аналізу статистичної інформації про принципи кримінального права, що була отримана внаслідок вивчення матеріалів вітчизняної та зарубіжної правозастосовної практики (вступ, підрозділ 1.1, розділу 2 та додатки до дисертації); *юридичної герменевтики* – полягав у неупередженій інтерпретації текстів відповідних кримінально-правових положень, сприяв розумінню їх змісту, обсягу, стилю, мови й техніки, історичних особливостей, іноземної специфіки тощо (підрозділи 1.2–1.5, розділи 2–5); *синергетичний* – дозволив розширити та збагатити поняття та категорії кримінально-правових принципів, здійснити впорядкування хаотичних явищ, що з ними пов'язані, виявити можливості переростання випадковості в реальність і визначити набуття нею закономірності (підрозділи 1.1, 1.3, розділи 2–4); *моделювання* – дозволив вивчити принципи кримінального права та інші досліджувані об'єкти та явища за допомогою їх заміників – моделей (висновки до підрозділів і загальних висновках).

Нормативно-правову та інформаційну основу дослідження становлять: Конституція України, КК України, Кримінальний процесуальний кодекс (далі

– КК) України, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти України, закони і кодекси зарубіжних держав, постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ), рішення КСУ та ЄСПЛ, інших судів України.

Доктринальну основу дисертації складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі філософії, філології, наукознавства, логіки, загальної теорії держави та права, конституційного, міжнародного й кримінального права, кримінології, кримінального процесу.

Емпіричну базу дослідження склали: а) результати анкетування 435 працівників правоохоронних органів (працівників органів прокуратури, поліції та Державного бюро розслідувань) щодо з'ясування їхньої думки з приводу сутності та значення принципів кримінального права у період з вересня 2018 по березень 2020 року; б) результати вибіркового вивчення 1200 (тисяча двохсот) матеріалів судової практики (вироків, ухвал і постанов), у тексті яких судами зазначалося про принципи кримінального права та кримінального процесу в період з 01.01.2010 по 30.04.2020; в) результатами вибіркового вивчення 217 рішень ЄСПЛ у контексті особливостей визначення принципів кримінального права з огляду на положення Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) від 04.11.1950; г) статистичні та аналітичні дані науковців стосовно принципів кримінального права.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є першим в Україні за останні десятиліття комплексним і системним дослідженням принципів кримінального права. Наукову новизну дисертаційного дослідження розкривають, зокрема, такі основні положення:

вперше:

- доведено, що принципи кримінального права формуються на підставі та в поєднанні філософських, історичних, релігійних, соціальних, економічних, політичних, ідеологічних, євроінтеграційних та інших чинників, відповідають засадам кримінально-правової політики держави та, у свою чергу, впливають на формування похідних від них принципів, що є підґрунтям для інших кримінально-правових інститутів (зокрема, звільнення від кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень);

- встановлено, що в історичному плані виникнення конкретних принципів кримінального права у відповідних історико-правових джерелах не можна прив'язати до чітких дат, меж і періодів, оскільки такі принципи безпосередньо або впливали з відповідних нормативно-правових документів, або були там сформульовані, з часом зникали чи відновлювалися знов, набували іншої чи більш досконалої форми, впливали на формування решти кримінально-правових засад, а отже генезис кримінально-правових принципів відповідає генезису самого кримінального права, його інститутів та норм;

- визначено, що ступінь впливу модельного кримінального законодавства при формулюванні кримінально-правових принципів не є однаковим у державах різних правових сімей та політико-правових утворень, і якщо Модельний (Приблизний) КК США 1962 р. та Модельний КК СНД

1996 р. свого часу справили суттєвий вплив на оновлення й реформування кримінального законодавства відповідно США і пострадянських республік, то у Модельному КК ЄС 2000 р. хоча і передбачені «традиційні» та «нові» принципи, проте вони за понад двадцятирічний термін свого існування так і не відбилися у національних КК держав ЄС;

- запропоновано перелік найсуттєвіших ознак принципів права, що можна поширити й на кримінальне право (регулятивність; внутрішня єдність; об'єктивна обумовленість; ідеологічність; матеріалізованість; універсальність; вища імперативність; особлива загальна значимість; історичність), а також розкрито їх зміст;

- обґрунтовано логіку закріплення принципів у кримінальному праві та законодавстві зарубіжних країн, а також описано можливі варіанти та формат позначення таких принципів у конкретних нормах закону про кримінальну відповідальність;

- вказано на «невичерпність» підходів щодо визначення меж вчення про принципи кримінального права, його постійну динаміку, взаємообумовленість, прогрес та водночас на неможливість встановлення чіткої пріоритетності серед загальноправових принципів та плюралізм поглядів на решту груп кримінально-правових принципів;

- наголошено, що у ході глобалізації та універсалізації принципів і норм кримінального права держав різних правових систем, що вважається неминучим процесом, фактором ризику для кожної країни є втрата визначальних національних властивостей (самобутності);

- звернено увагу, що у пропонованій редакції розділу 1.2 «Принципи кримінального закону» проекту Загальної частини КК України 2020 р. хоча і наявна тенденція щодо визначення та закріплення на законодавчому рівні принципів кримінального закону, проте ряд розроблених положень має дискусійний і ситуативний характер, що може у майбутньому негативно вплинути на систему та характер кримінально-правових принципів;

- сформульовано в авторському розумінні пропозиції щодо всебічної законодавчої регламентації принципів кримінального закону, на підставі чого у Загальній частині КК України запропоновано модель Розділу I¹ «Принципи закону про кримінальну відповідальність», куди обґрунтовано помістити відповідні положення в межах статей 2¹ – 2⁸;

удосконалено:

- визначення поняття принципів кримінального права, як основоположних відправних ідей буття кримінального права, що виступають підґрунтям цієї галузі права відповідно до існуючого типу держави і права, реалізують її завдання, є однопорядковими із сутністю права та включають їх імперативність на доктринальному, правотворчому та правозастосовному рівнях існування кримінального права як уявлення суспільства про злочинність та караність діяння та вимог держави у цій сфері;

- методологічний інструментарій щодо дослідження принципів кримінального права, який дозволяє визначити стратегію основної концепції

дисертації, її генеральну лінію, а отже й результативність наукових здобутків, формулювання теоретико-прикладних висновків і рекомендацій, при цьому водночас він має бути унікальним та універсальним, що забезпечить надійність і комплексність його застосування;

- теоретичні положення щодо властивостей, функцій та інших характеристик кримінально-правових принципів, які забезпечують одноманітність всієї системи кримінального права та єдність кримінально-правового регулювання суспільних відносин;

- позицію, про те, що оптимальним варіантом необхідно вважати виділення такої системи принципів кримінального права: загальноправові; галузеві (спеціальні); міжгалузеві; інституційні; міжінституційні;

- концепцію того, що найбільш повним джерелом міжнародного кримінального права є Римський статут Міжнародного кримінального суду, де принципи вбудовані в систему судочинства та визначають як загальні напрямки розвитку міжнародного кримінального права, так і правила застосування норм останнього;

- розуміння обумовленості визначення та закріплення кримінально-правових принципів нормами Конституції України та КК України;

- підходи щодо механізмів впливу принципів кримінального права на виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин, а також форм відображення цих принципів в актах застосування та реалізації кримінального права;

- доктринальний зміст понять «колізія», «прогалина», «аналогія» та способи їх подолання за допомогою принципів кримінального права;

набули подальшого розвитку:

- твердження про те, що з усіх принципів, властивих тим чи іншим феноменам, найважливіше значення належить саме правовим принципам завдяки природі самого права, його загальносоціальному, універсальному, інтегративному, регулятивному та охоронному, такому, що відбиває вищий рівень справедливості, характеру;

- аргументи про відсутність у вітчизняній теорії кримінального права всеохоплюючого наукового дослідження проблем про його принципи, яке б реалізовувалося в межах докторської дисертації, при цьому наведено обґрунтування, що дозволяють окреслити коло напрямів, які потребують свого актуального розгляду;

- положення про те, що моральними орієнтирами в створенні принципів кримінального права виступають самі моральні норми, орієнтовані на такі категорії, як добро, честь, совість, гідність, справедливість тощо, які в свою чергу виступають критеріями оцінки поведінки людей в усіх сферах їх діяльності;

- розуміння того, що становлення та розвиток системи кримінально-правових принципів у будь-якій правовій системі визначається географічним положенням відповідної держави, менталітетом населення, звичаями, традиціями, здатністю до сприйняття іноземного досвіду, при цьому у державах різних правових сімей можуть існувати спільні підходи щодо

застосування принципів кримінального права та правових норм, які на них побудовані;

- уявлення про те, що принципи кримінального права обумовлені закономірностями суспільного розвитку та механізми кримінально-правового регулювання, мають найвищий рівень імперативності та загальної значущості, визначають процеси правоутворення, правореалізації і правоохорони;

- підходи до визначення принципів українського кримінального права в якості аналогів міжнародно-правових ідей, пристосованих до національної правової системи;

- поняття, зміст, сутність, ознаки та інші риси юридичних фактів, що дозволяє сформулювати думку про їх місце та роль в механізмі кримінально-правового регулювання, а отже оцінити їх вплив на формування принципів кримінального права.

Практичне значення одержаних результатів Результати дисертації становлять собою теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, які можуть бути використані у:

- правотворчій діяльності – при вдосконаленні норм кримінального законодавства, зокрема Загальної частини КК України (акт впровадження результатів дисертації в діяльність Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 23.10.2020);

- правозастосовній діяльності – під час застосування кримінального законодавства правоохоронними органами (акти впровадження результатів дисертації в діяльність центрального апарату Державного бюро розслідувань від 10.09.2020 і Тренінгового центру прокурорів України від 01.10.2020);

- освітньому процесі та науково-дослідній діяльності – під час викладання кримінального права, теорії кваліфікації кримінальних правопорушень, порівняльного правознавства та інших навчальних дисциплін; у процесі підготовки підручників, навчальних і практичних посібників, коментарів КК, а також проведення занять з підвищення кваліфікації та професійної підготовки слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів (акти впровадження результатів дисертації в освітню та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ від 01.10.2020 та Юридичного інституту Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана від 29.10.2020).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, сформульовані висновки та рекомендації оприлюднено на міжнародних, та всеукраїнських наукових заходах (науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах), а саме: «Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (Харків, 2019); «Верховенство права та правова держава» (Ужгород, 2019); «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин» (Харків, 2019); «Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду» (Харків, 2019); «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у 21 ст.» (Львів, 2019); «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (Харків,

2019); «Економіка, облік, фінанси та право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (Полтава, 2019); «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» (Харків, 2019); «Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правової системи» (Дніпро, 2019); «Правові засоби забезпечення захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід» (Харків, 2019); «Основні права людини: розуміння та виклики» (Київ, 2019); «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (Дніпро, 2019); «Актуальні питання юридичної теорії і практики: наукові дискусії» (Харків, 2019); «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (Дніпро, 2019); «Сучасне державотворення: питання теорії і практики» (Одеса, 2019); «Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії» (Львів, 2019); «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі» (Харків, 2019); «Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини» (Запоріжжя, 2019); «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (Одеса, 2020); «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин» (Харків, 2020).

Публікації. Основні положення дисертації оприлюднені у 44 наукових працях, серед них: 1 – індивідуальна монографія; 16 – статті у наукових фахових виданнях України; 5 – статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз; 22 – тези доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи зумовлена метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Дисертація структурно складається зі вступу, п'яти розділів, які охоплюють вісімнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 484 сторінки, з яких основного тексту – 360 сторінок, список використаних джерел (553 найменувань) – на 57 сторінках та додатки на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, його зв'язок з науковими програмами та планами; сформульовано положення, які характеризують наукову новизну; наведено дані про практичне значення одержаних результатів, про їхню апробацію, а також щодо публікацій і структури роботи.

Розділ 1 «Методологічні, понятійно-категоріальні та історико-правові засади принципів кримінального права» складається з чотирьох підрозділів, у яких розкрито методологічну базу дослідження, поняття принципів права та кримінального права, їх системно-структурні характеристики, а також генезис.

Підрозділ 1.1 «Методологічний інструментарій дослідження принципів кримінального права» містить положення про систему методів дослідження проблем кримінально-правових принципів. У ньому обґрунтовано такий

методологічний спектр наукового пізнання, який враховує особливості обраного дисертаційного дослідження, його мету, завдання, об'єкт і предмет тощо, що, у свою чергу, посприяло обранню та застосуванню такої методології, яка здатна ефективно впливати на репрезентативність дисертаційного дослідження (зокрема, йдеться про такі методи: діалектичний; історичний; порівняльно-правовий; догматичний; системний; соціологічний; статистичний; юридичної герменевтики; синергетичний; моделювання). Застосовані в дисертаційному дослідженні методи були використані комплексно й у взаємозв'язку між собою та іншими методами, що мали додатковий (допоміжний) характер – аналізом словникових визначень, індукції, дедукції, вивчення документів, спостереження, математичний, правового прогнозування тощо. Такий підхід забезпечив як унікальність обраних наукових методів й їхню спеціалізацію, так і універсальність визначеної методології дослідження.

У підрозділі 1.2 *«Принципи в праві: поняття та загальна характеристика»* досліджується поняття «принципи права» загалом, його походження, характеристики, сутність і система. Так, наголошено, що право – це верховний, універсальний, інтегративний, такий, що охороняється державою, регулятор, який виражає собою політичну загальносоціальну справедливість в системі принципів і формально визначених норм, точно визначає коло суб'єктів права і правових відносин, їх юридичні права, обов'язки і гарантії з метою забезпечення соціального прогресу. У свою чергу принципи права – це нормативні засади позитивного права, що визначають його сутність і спрямованість правового регулювання, а також багатоманітне неоднозначне явище, до якого вітчизняні та зарубіжні дослідники підходять з різних боків.

Встановлено, що головні причини різноманітності в інтерпретації правових принципів полягають в тому, що: по-перше, саме поняття правових принципів деякими правознавцями дається розпливчато і суперечливо в силу усіченого розуміння сутності права; по-друге, недооцінюється значення природи права як фактора, що безпосередньо визначає характер правових принципів; по-третє, не визначається місце принципів у співвідношенні між сутністю права і його змістом (нормами) тощо. Найбільш суттєвою ознакою принципів виявилась регулятивність, яка виявляється за допомогою механізму правового регулювання. Нормативно-регулятивний характер принципів знаходить своє відображення в тому, що останні зафіксовані в праві, мають загальнообов'язковий, державно-владний характер.

У підрозділі 1.3 *«Поняття принципів кримінального права»* вказується, що правові принципи становлять собою початкові та відправні положення кримінального права, з урахуванням яких формується зміст або усієї сукупності норм кримінального права, або значної її частини. Принцип кримінального права – це вимога, яка є обов'язковою для законодавця, правозастосовних органів та громадян в сфері запобігання та протидії кримінально протиправним посяганням. З'ясовано, що до обов'язкових ознак кримінально-правових принципів слід віднести: нормативність; обумовленість людською діяльністю; наукову обґрунтованість; ідеологічну вираженість;

універсальність; імперативність; політичну обґрунтованість; системність. Їм властиві такі специфічні риси, як вимогливість, стійкість, наскрізний характер, юридичний вираз у кримінально-правових нормах тощо. Усе це дало підстави сформулювати в авторському варіанті визначення поняття принципів кримінального права.

Наголошено, що принципи кримінального права повинні отримати свій юридичний вираз у кримінально-правових нормах, оскільки в іншому випадку вони втрачають свій правовий характер. Поряд із цим звернення до розділу 1.2 «Принципи кримінального закону» проекту Загальної частини КК України 2020 р. дозволило позитивно оцінити перспективи законодавчого визначення та закріплення кримінально-правових принципів, однак при цьому встановлені деякі дискусійні та спірні моменти, що потребують свого вирішення (зокрема, в частині тлумачення принципу верховенства права або принципу однократності).

У підрозділі 1.4 *«Історико-правові джерела походження принципів кримінального права»* встановлено, що кримінально-правові принципи були спочатку сформульовані у поглядах як філософів та мислителів (Платон, Цицерон, Цельс та ін.), так і у положеннях джерел різних релігій – Біблії, Торі, Корані тощо. Крім того, витоком принципів кримінального права є також ідеологія, політичні теорії, економічні чинники. Окреслено фактори, що впливають на становлення та розвиток системи принципів тієї чи іншої системи права будь-якої держави. Наголошено, що виникнення конкретних принципів кримінального права у відповідних історико-правових джерелах не можна прив'язати до чітких дат, меж і періодів, оскільки такі принципи безпосередньо або впливали з відповідних нормативно-правових документів, або були там сформульовані, з часом зникали або відновлювалися знов, набували іншої або більш досконалої форми, впливали на формування решти кримінально-правових засад.

Природа принципів кримінального права в різні історичні періоди змінювалась: до н.е. зазвичай панував принцип таліону; у договорах, що відбивали русько-візантійські відносини, містилися як положення кримінально-правового змісту, так і принципи міжнародної, торгівельної та військової галузей права. У період правління Ярослава Мудрого в XI ст. кривава помста змінилася переважно на грошові компенсації потерпілому чи його родичам; суворість покарань повернулася наприкінці XIV ст., коли на українських землях діяв Судебник Івана IV Грозного 1497 р. або Соборне уложення 1649 р., за яким карались смертю більшість злочинів – від посягання на життя царя, помислів про такі дії, до розбійного нападу, крадіжки майна тощо. В окремі історичні періоди мало місце зрощення релігії з державним апаратом та судовою системою, що знаходило своє відображення у кримінально-правових нормах. Водночас перелік кримінально-правових принципів (принаймні загальноправових) був сформований у наукових працях і законодавстві тільки у XIX–XX століттях. За часів радянської влади допускалось застосування аналогії та здійснення активних маніпуляцій із

законом про кримінальну відповідальність. Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1991 р. стали першим документом, де безпосередньо закріплювалися принципи кримінального законодавства та кримінальної відповідальності.

Розділ 2 «Система принципів кримінального права» складається з шести підрозділів, присвячених висвітленню наукових підходів до систематизації кримінально-правових принципів, визначення їх ознак, властивостей і функцій.

У підрозділі 2.1 «Наукові підходи щодо систематизації принципів кримінального права» досліджено та визначено наукові підходи щодо систематизації принципів кримінального права. Доведено, що вихідним пунктом процесу систематизації є прийняття певних кримінально-правових принципів, що формулюють фундаментальну ідею. Систематизація завжди однобічна, бо логічні системи неспроможні вичерпно відобразити закономірності об'єктивних систем. Діалектична суперечність між прагненням науки кримінального права до всеохоплюючої систематизації знань і неможливістю її здійснення розв'язується вдосконаленням пізнання людиною дійсності. У кримінальному праві систематизація являє собою впорядкування законодавства, приведення його до внутрішньо узгодженої системи. Вона охоплює процес становлення й активного пошуку, розробки та розвитку конкретних типів і різновидів вказаних принципів, що пов'язано з політичними, соціальними, економічними, духовними, євроінтеграційними та іншими процесами.

Обґрунтовано низку позицій, що саме принципи забезпечують одноманітне формування норм кримінального права та складають стрижень права, об'єднуючи усі елементи системи цієї галузі права. Саме тому принципи вносять єдність у всю систему кримінально-правових норм і кримінально-правового регулювання суспільних відносин. У роботі наводяться та досліджуються численні думки вчених з приводу систематизації принципів кримінального права. Так, встановлено, що трирівнева система принципів права (загальноправові, міжгалузеві та галузеві) є досить сталою в теорії права, де в основі поділу принципів покладена сфера поширення їх дії. Представлено й більш складні багаторівневі структурні поділи системи принципів кримінального права. Доведено, що запропонована П.С. Берзіним систематизація принципів кримінального права виглядає найбільш виваженою та логічно вибудованою. Остання включає в себе: загальноправові принципи; галузеві принципи кримінального права; міжгалузеві, інституційні та міжінституційні.

У підрозділі 2.2 «Загальні принципи кримінального права» аналізуються саме загальні принципи кримінального права, серед яких авторка називає: принцип законності; принцип верховенства права; принцип соціальної справедливості; принцип гуманізму; принцип рівності громадян перед законом. Вони мають найпоширеніший масштаб свого впливу на формування та існування правової системи взагалі та системи кримінального права зокрема. Деякі з них виводяться з норм Конституції України (наприклад, принцип

законності), а інші є завоюванням правової доктрини (наприклад, принцип гуманізму). Згадані принципи пронизують усю правову матерію, є відправними для подальшого вдосконалення та розвитку всіх існуючих в державі галузей законодавства.

Принцип законності виступає одним з основних (визначальних) принципів кримінального права, бо законність покладена в основу організації державного і суспільного життя, відбиває фундаментальну ідею правової держави та демократії. Ідея законності є базисним елементом конституційного ладу України, тому цей принцип знайшов своє втілення як в Основному Законі, так і безпосередньо в КК України. Законність в кримінальному праві України означає, що всі положення, які лежать в основі кримінальної відповідальності, призначення покарання за скоєне, звільнення від нього або настання інших кримінально-правових наслідків вчинення кримінального правопорушення, повинні бути сформульовані виключно в законі як у вищому акті законодавчої влади, тобто єдине джерело кримінального права – кримінальний закон.

Принцип верховенства права та положення про правову державу зафіксовані в Основному Законі України. Його сутність полягає у закріпленні пріоритету основоположних засад права в усіх кримінально-правових відносинах, учасником яких виступає держава. Чимало рішень ЄСПЛ безпосередньо присвячено посиланням на принцип верховенства права та його тлумаченню. Встановлено, що широкий простір інтерпретації феномену верховенства права виводить його за межі національних правових систем, де воно розвивається насамперед як ідея підпорядкованості держави загальносоціальному природному праву. При цьому концепція верховенства права не зводиться до формальної законності, тобто до здійснення діяльності на основі закону, незалежно від його змісту, а передбачає насамперед законність, засновану на визнанні та беззастережному прийнятті найвищої цінності людини, її убезпеченні від свавілля владних інституцій та їх посадових осіб, тобто правозаконність. Водночас принцип юридичної (правової) визначеності не розглядається як окремий кримінально-правовий принцип. Авторка вважає, що він виступає одним із суттєвих елементів принципу верховенства права, при цьому він навіть не закріплюється в установчих договорах ЄС, хоча ЄСПЛ визнає його одним із загальних принципів європейського права.

Принцип соціальної справедливості є вагомим здобутком сучасного демократичного суспільства і навіть відбитий у низці міжнародних документів. У кримінальному праві він насамперед передбачає рівність всіх перед законом, співрозмірність (відповідність) кримінальної відповідальності вчиненому особою кримінальному правопорушенню, обрання адекватної міри покарання, урахування всіх обтяжуючих і пом'якшуючих обставин скоєного тощо. Встановлено, що загальним і безумовним моментом принципу справедливості є існування концепції додержання прав людини, що забезпечує однакове ставлення до будь-якого громадянина, незалежно від наявних в нього привілеїв і зв'язків та інших особливостей.

Принцип гуманізму на сьогодні не відображений у кримінальному законі, але є добре розробленим у теорії та усталеним у практиці. Сучасний погляд на цей принцип полягає у включенні до нього таких положень: забезпечення кримінальним законодавством прав людини; гуманізація кримінально-правової політики держави; обмеження заходів, які застосовуються до особи, що вчинила кримінальне правопорушення, лише мінімально необхідними та достатніми для досягнення цілей їх виправлення та превенції, тощо.

Принцип рівності громадян перед законом відображає однаковість прав і свобод громадян, їхніх обов'язків та їх еквівалентність перед кримінальним законом. Як в і більшості випадків, цей принцип не знайшов свого законодавчого визначення в КК України, але на загальноправовому рівні цей статус закріплений у ст. 24 Конституції України, де мова йде про рівні конституційні права і свободи громадян та їх рівність перед законом (ч. 1), а також відсутність «привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» (ч. 2). Доведено, що основу змісту принципу рівності громадян перед законом у кримінальному праві становлять вимоги рівних підстав для застосування кримінальної відповідальності та рівних критеріїв визначення видів і меж кримінального покарання.

У підрозділі 2.3 «Галузеві принципи кримінального права» досліджуються сутність, ознаки та властивості галузевих (спеціальних) принципів кримінального права, до яких авторка віднесла: принцип невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру; принцип винної відповідальності; принцип застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, визначеного у КК; принцип індивідуалізації застосування заходів кримінально-правового характеру; принцип диференціації заходів кримінально-правового характеру.

Принцип невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру означає, що особа, яка вчинила передбачене КК України суспільно небезпечне діяння певного виду, має зазнати впливу відповідних заходів кримінально-правового характеру. Цей принцип має попереджувальний, стримуючий вплив на нестійких осіб, які схильні до порушення закону про кримінальну відповідальність. Принцип невідворотності кримінальної відповідальності виходить з двох положень: особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, підлягає покаранню чи іншим кримінально-правовим заходам, передбаченим КК України; звільнення від кримінальної відповідальності та покарання можливо тільки при наявності підстав і умов, передбачених законом.

Принцип винної відповідальності означає, що особа підлягає кримінальній відповідальності лише за те суспільно небезпечне діяння і його суспільно небезпечні наслідки, відносно яких встановлена її вина у формі умислу чи необережності, при цьому об'єктивне ставлення в вину, тобто

кримінальна відповідальність за невинне спричинення шкоди (казус), не допускається. Нормативним орієнтиром цього принципу виступають положення ч. 1 ст. 62 Основного Закону та ч. 2 ст. 2 КК України про те, що «особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Доведено, що основою розглядуваного принципу кримінального права є детерміністичні уявлення про природу людського вчинку, яка передбачає не тільки обумовленість, а й відносну самостійність людської свідомості у виборі цілей і способів своєї поведінки, у прийнятті та реалізації рішень. Загалом принцип винної відповідальності – ключ до розуміння всіх можливих варіантів фактичних і юридичних помилок, допущених суб'єктами кримінального правопорушення. Це відіграє важливу роль для здійснення завдань всього кримінального права, зокрема для захисту прав громадян.

Принцип застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, визначеного у КК, полягає в тому, що лише в законі про кримінальну відповідальність визначено види суспільно небезпечних діянь, які слугують підставою для застосування відповідних заходів кримінально-правового характеру. Авторкою доведено, що під заходами кримінально-правового характеру необхідно розуміти передбачені Загальною і Особливою частинами КК України засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (суспільно небезпечне діяння), при цьому вказані засоби можуть бути примусовими, а також заохочувальними, які, у свою чергу, застосовуються у разі наявності суспільно корисних вчинків, як пов'язаних із кримінальним правопорушенням, так і не пов'язаних, а лише ззовні схожих на нього (наприклад, необхідна оборона, крайня необхідність тощо).

Принцип індивідуалізації застосування заходів кримінально-правового характеру означає, що такі заходи мають застосовуватись лише з урахуванням індивідуальних, конкретно визначених ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння особи, яка його вчинила, та обставин, що «супроводжують» вчинення такого діяння. Здійснюється така індивідуалізація на нормативному і правозастосовному рівнях, вона «пронизує» всі елементи механізму кримінально-правового регулювання, що працюють у відповідному режимі.

Принцип диференціації заходів кримінально-правового характеру відображає розподіл (розмежування) передбачених КК України заходів кримінально-правового характеру на окремі види (форми), залежно від ступеня і характеру суспільної небезпечності вчиненого діяння й особи винного. На сьогодні наукою кримінального права однією з істотних ознак диференціації заходів кримінально-правового характеру визнається здійснення її виключно законодавцем, звідси диференціацією таких заходів слід вважати розчленування, розмежування, дроблення останньої законодавцем залежно від характеру, типового ступеня суспільної

небезпечності діяння.

У підрозділі 2.4 «Міжгалузеві принципи кримінального права» розкривається зміст, сутність, а також надається характеристика міжгалузевим принципам кримінального права, якими авторка вважає: принцип здійснення правосуддя лише судом; принцип обов'язкового виконання судових рішень; принцип доведеної вини; принцип розумності строків.

Перший із перелічених принципів означає, що правосуддя в Україні здійснюється лише судом. Цей принцип ґрунтується на положеннях ст. 124 Конституції України, де мова йде про значення функцій суду в забезпеченні діяльності судової влади, недопустимості делегування цих функцій та їх привласнення іншими органами, окрім суду (ч. 1), поширення юрисдикції суду на всі правовідносини, які виникають у державі (ч. 2), та визначає місце судів загальної юрисдикції у здійсненні правосуддя (ч. 3). Встановлено, що виключне право суду здійснювати судову владу зумовлено тим, що діяльність останнього проходить в особливому правовому порядку, при якому існують такі переваги при розгляді й вирішенні судових справ, які не передбачено для жодної державної діяльності.

Принцип обов'язкового виконання судових рішень закріплений у ч. 5 ст. 124 Основного Закону, де говориться про те, що обов'язковими до виконання є рішення, що набрали законної сили. Вони мають виконуватися всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України (ч. 2 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Якщо наявна відмова від добровільного виконання судового рішення, то закон забезпечує його примусове виконання уповноваженими органами та особами.

Принцип доведеної вини полягає в тому, що покарання за вчинення суспільно небезпечного діяння може призначатися лише за умови доведеної винної поведінки. Будь-яких підозр, якими б очевидними вони не були, недостатньо для призначення покарання. Встановлено, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91, ч. 1 ст. 92 КПК України обов'язок доведення вини підозрюваного, обвинуваченого покладається на слідчого, прокурора. При цьому вина не може доводитися доказами, отриманими незаконним шляхом, тобто з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінальним процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом тощо.

Принцип розумності строків полягає у виконанні кожної процесуальної дії або ж прийняття кожного процесуального рішення у строки, що є об'єктивно необхідними для такого виконання та прийняття (ч. 1 ст. 28 КПК України). Одним з критеріїв визначення розумності строків кримінального провадження у п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України визнається «складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій,

необхідних для здійснення досудового розслідування тощо». Впливати на таку складність провадження можуть труднощі кримінально-правової кваліфікації вчиненого суспільно небезпечного діяння, вирішення питання про застосування за його вчинення конкретного виду заходів кримінально-правового характеру тощо. Доведено, що питання розумних строків в Україні визначені доволі чітко на законодавчому та підзаконному рівнях, однак це абсолютно не свідчить про дотримання вказаних положень судами та уповноваженими правоохоронними органами.

У підрозділі 2.5 «Інституційні принципи кримінального права» охарактеризовано наступні принципи кримінального права: принцип співрозмірності (відповідності) призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення, обставинам його вчинення та особі, яка його вчинила; принцип обов'язковості психіатричного лікування при застосуванні примусових заходів медичного характеру.

Перший із названих інституційних принципів кримінального права передбачає врахування залежності покарання, що призначається, його суворості від тяжкості вчиненого особою кримінального правопорушення. Тому підвищення тяжкості кримінального правопорушення означатиме призначення більш суворого покарання за його вчинення, а її зниження (зменшення), навпаки, – менш суворе покарання. Нормативним орієнтиром цього принципу слугують положення п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України. Встановлено, що з одного боку, наявність у суду такої можливості, що визначена у ст. 69 КК України, надає останньому широких повноважень та є проявом гуманізму, а з іншого – це розширює межі дискреційних повноважень суду та може звести нанівець каральний вплив кримінального покарання.

Принцип обов'язковості психіатричного лікування при застосуванні примусових заходів медичного характеру визначає зміст примусових заходів медичного характеру, що застосовуються до такої особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, та зумовлює її обов'язкове лікування (ст. 92 цього Кодексу). У ст. 94 КК України міститься повний перелік примусових заходів медичного характеру. Доведено, що психіатричне лікування повинно базуватись на індивідуальному підході, який передбачає вироблення окремого плану лікування для кожного пацієнта. Такий план повинен містити широкий набір реабілітаційних і терапевтичних заходів, включаючи й доступ до працетерапії, групової терапії, індивідуальної психотерапії, мистецтва, театру, музики та спорту.

У підрозділі 2.6 «Міжінституційні принципи кримінального права» надається характеристика таким принципам кримінального права як: принцип карального впливу; принцип економії кримінальної репресії; принцип відшкодування та усунення заподіяної шкоди.

Принцип карального впливу зумовлює зміст покарання та виражається у позбавленні чи обмеженні прав і свобод засудженої обвинувальним вирокі суду особи, покладення на неї певних обов'язків. Аргументовано, що

каральний вплив насамперед встановлює обумовлений режим життєдіяльності, що дозволяє припинити наявні в особи зв'язки з кримінальним середовищем, змінити в неї антисуспільну поведінку та систему індивідуальних потреб, сформувати соціально значущі навички та вміння, мотивувати до праці та навчання, отримати необхідну медико-психологічну допомогу, підвищити правосвідомість та правову культуру тощо.

Принцип економії кримінальної репресії є логічним продовженням загальноправового принципу гуманізму й передбачає, що звернення до криміналізації тієї чи іншої поведінки можливе лише тоді, коли бракує інших правових важелів впливу на неї. Цей принцип полягає у недоцільності надмірного карального впливу на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення незначного ступеня тяжкості, а також деяких інших осіб (зокрема, неповнолітніх). В останньому випадку існування такого принципу насамперед зумовлено психофізіологічними особливостями неповнолітнього віку, закономірностями психічного розвитку і психічних станів таких осіб, здійснення пізнавальних процесів, емоційності та обдуманості у ставленні до дійсності тощо.

Принцип відшкодування та усунення заподіяної шкоди ґрунтується на положеннях статей 127–130 КПК України, які стосуються відшкодування (компенсації) підозрюваним, обвинуваченим шкоди потерпілій особі в кримінальному провадженні, а також вимогах ППВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна» від 31.03.1989 № 3 у редакції від 03.12.1997 № 12 (у п. 1 постанови говориться про «важливе значення для усунення наслідків злочину та поновлення порушених прав громадян, підприємств, установ, організацій» відшкодування матеріальної шкоди). Встановлено, що відшкодування та усунення заподіяної шкоди з боку держави може бути спрямоване й щодо юридичних осіб у контексті застосування до них інших заходів кримінально-правового характеру. Висловлена пропозиція, що задля належної реалізації даного принципу необхідно, щоб суд брав до уваги такі положення: ступінь тяжкості кримінального правопорушення, вчиненого її уповноваженою особою; ступінь здійснення кримінально-протиправного наміру; розмір завданої шкоди, характер та розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отриманою юридичною особою; вжиті юридичною особою заходи для запобігання кримінального правопорушення.

Розділ 3 «Принципи кримінального права в законодавстві зарубіжних країн та нормах міжнародного права» складається з двох підрозділів, присвячених питанням втілення в законодавстві зарубіжних країн та міжнародних нормах системи принципів кримінального права.

У підрозділі 3.1 «Обумовленість та правова природа загальноправових і спеціальних принципів в системі кримінального права зарубіжних країн» досліджуються та визначаються зв'язки окреслених принципів в системі кримінально-правових норм іноземних держав. Встановлено, що в

зарубіжному законодавстві кримінально-правові принципи чітко не диференціюються на загальноправові та спеціальні, а отже авторка досліджувала їх в системному поєднанні між собою. Переважно такі принципи не закріплені у нормах національних КК та їх зміст не розкривається у тексті цих кодексів або окремі з них врегульовані нормами національних конституцій, або їх можна витлумачити лише при ретельному вивченні кримінально-правових положень, або їх тлумачення забезпечують судді та науковці (окреслена вище ситуація характерна для КК Австрії, КК Аргентини, КК Голландії, КК Грузії, КК Іспанії, КК Італії, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Корея, КК ФРН, КК Швейцарії, КК Японії, Закону про кримінальне право Ізраїлю, Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки, Федерального кримінального кодексу і правил США тощо).

Якщо про кримінально-правові принципи вказано у назві відповідних розділів чи глав національних КК, то можливо декілька варіантів: перший – в подальшому вони розкриті нормативно лише частково або неконкретизовано (зокрема, КК Франції, Карний кодекс Польщі, КК Австралії); другий – вони надалі ретельно розкриваються нормативно (це характерно для КК пострадянських держав/країн СНД) або в межах однієї статті (зокрема, КК РБ або КК Туркменістану), або в межах кількох статей (зокрема, КК РФ, КК Республіки Молдова, КК Киргизької Республіки, КК Азербайджанської Республіки, КК Республіки Вірменія, КК Республіки Узбекистан, КК Республіки Таджикистан). Також можна зустріти формулювання специфічних принципів (зокрема, принцип визначеності – КК ФРН, принцип захисту – КК Японії) або принципи мають кримінальний процесуальний характер (КК Австралії). Важливе значення для формування кримінально-правових принципів зарубіжних держав мають відповідні релігійні, культурні, соціальні, економічні та політичні засади, а також принципи і норми міжнародного права й модельне законодавство. Роль останнього, як встановлено, не є однаковою при формулюванні кримінально-правових принципів (зокрема, більш впливовими в цьому плані є Модельний (Приблизний) КК США 1962 р. і Модельний КК СНД 1996 р., тоді як Модельний КК ЄС 2000 р. так і не зміг реалізувати передбачені в ньому принципи у національних КК держав ЄС, що є негативним наслідком).

У підрозділі 3.2 *«Закріплення та реалізація принципів кримінального права у нормах міжнародного права»* встановлено, що специфікою міжнародного кримінального права є те, що воно базується на загальних принципах міжнародного права, а також особливих, властивих тільки їй галузевих принципах. Найбільш повним джерелом міжнародного кримінального права є Римський статут Міжнародного кримінального суду, де принципи вбудовані в систему та визначають загальні напрямки розвитку міжнародного кримінального права, а також правила застосування норм останнього. При цьому справедливим буде таке правило: принципи українського кримінального права – це аналоги міжнародно-правових ідей, пристосовані до національної правової системи. Водночас, в юридичній

літературі існують різноманітні підходи щодо систематизації принципів міжнародного кримінального права. Різниця в кількості виділених вченими принципів пояснюється «розкиданістю» положень матеріального та процесуального характеру, які мають принципове значення за різними міжнародно-правовими документами. На підставі аналізу положень Римського статуту можна виділити такі принципи міжнародного кримінального права: немає злочину без вказівки на те в законі (*Nullum crimen sine lege*); немає покарання без вказівки на те в законі (*Nulla poena sine lege*); принцип відсутності зворотної сили дії закону; принцип індивідуальної відповідальності осіб, які вчинили міжнародний кримінальний злочин; принцип незастосування строків давності щодо міжнародних кримінальних злочинів; принцип вини. Їх наукове дослідження дозволяє з'ясувати та зрозуміти питання щодо закріплення і реалізації принципів кримінального права у нормах міжнародного права.

Розділ 4 «Особливості врахування принципів кримінального права у змісті різних елементів механізму кримінально-правового регулювання та їх функціонування» складається з чотирьох підрозділів, присвячених питанням реалізації принципів кримінального права в механізмі кримінально-правового регулювання.

У підрозділі 4.1 *«Обумовленість існування та закріплення принципів кримінального права Конституцією України та Кримінальним кодексом України»* проаналізовано та визначено підстави закріплення принципів кримінального права на рівні Основного Закону та КК України. Аргументовано, що коли положення про певні характеристики таких принципів не позначені в Конституції України, то вони можуть бути позначені в КК України, та навпаки. Якщо певна норма знайшла своє закріплення лише в Конституції України, а не в КК України, то має діяти саме конституційна норма. При цьому не потрібно ототожнювати принципи кримінального права та принципи кримінального законодавства, оскільки вони співвідносяться між собою як зміст (принципи кримінального права) та форма (принципи кримінального законодавства), перші мають об'єктивний характер, а другі – суб'єктивний.

Конституція України безпосередньо не містить кримінально-правових норм, але її окремі положення мають кримінально-правове значення, у т.ч. для принципів кримінального права. Кримінально-правові положення щодо принципів впливають і з низки норм КК України (наприклад, статей 1–3, 5, ч. 1 ст. 9, ч. 1 ст. 11, статей 23–25, ч. 5 ст. 36, частини 2 і 3 ст. 39, ч. 3 ст. 41, статей 45–49, ч. 3 ст. 50, 51, ч. 4 ст. 52, ст. 54, ч. 2 ст. 59, статей 65–67, 69, 69-1, ч. 2 ст. 70, статей 74–76, 79, 81–83, ч. 1 ст. 92, статей 91, 92–96, 96-3–96-11, 97, 98, 105, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 4 ст. 289 тощо). Для визначення обумовленості кримінально-правових принципів також варто звертатися до низки статей КПК України (наприклад, п. 21 ч. 1 ст. 7, ч. 1 ст. 10, ст. 17, ст. 28, ч. 1 ст. 30, ч. 2 ст. 65, статей 290–293, 370, 503–516 тощо), окремих Законів України (наприклад, «Про амністію», «Про судоустрій і статус суддів» тощо),

положень міжнародно-правових актів (наприклад, Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ЄКПЛ тощо). Окреслене вище орієнтує на те, що принципи кримінального права мають чітко усвідомлюватися юристами та закріплюватися насамперед у кримінально-правових нормах.

У підрозділі 4.2 «Юридичні факти як передумова виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин» розкривається сутність юридичних фактів, які являють собою передумову виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин. Особливістю юридичних фактів є те, що вони визначаються кримінально-правовими нормами у формі відповідних життєвих обставин (дій, станів, ситуацій), що у свою чергу впливає на встановлення певних кримінально-правових наслідків. Правомірні юридичні факти охоплюються юридичними актами (вчинками), а протиправні – кримінальними правопорушеннями. Все це дозволяє виділити два аспекти юридичних фактів – матеріальний (наявність в об'єктивній життєвих обставини) та юридичний (створення для учасників кримінально-правових відносин відповідних наслідків).

Доведено, що точність і чіткість визначення юридичних фактів у нормах закону про кримінальну відповідальність забезпечує їх конкретність. Обґрунтовано, що здатність юридичних фактів викликати кримінально-правові наслідки та впливати на виникнення загальнорегулятивних, загальноохоронних та спеціальних охоронних кримінально-правових відносин забезпечує їх основне правове значення. У свою чергу розуміння поняття, змісту, сутності, ознак та інших характеристик юридичних фактів дозволяє створити відповідне уявлення про їх місце та роль в механізмі кримінально-правового регулювання, а отже оцінити їх вплив на формування принципів кримінального права.

У підрозділі 4.3 «Вплив принципів кримінального права на виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин» наголошено, що кримінально-правові принципи безпосередньо впливають на виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин у зв'язку з: вчиненням кримінального правопорушення чи іншої кримінально-правової «аномалії»; окремими різновидами поведінки, які не належать до «кримінально-правових аномалій», проте виключають суспільну небезпечність і/або протиправність та застосування заходів кримінально-правового впливу. Вчинення особою кримінального правопорушення або іншої «кримінально-правової аномалії» зумовлено порушенням закону про кримінальну відповідальність. За відсутності кримінально-правової заборони певного діяння будь-яка поведінка не буде охоплюватися сферою формування та існування принципів кримінального права. Звідси можливість вплинути на суспільні відносини виникне лише з появою кримінального закону, який заборонятиме певну протиправну поведінку. У разі, якщо вчиняється кримінальне правопорушення, то виникають кримінально-правові відносини, у процесі розвитку яких реалізуються і принципи кримінального права. Саме

останні створюють необхідний формат, в межах якого функціонують кримінально-правові відносини. При цьому основу кримінально-правових відносин становлять переважно загальноправові та галузеві принципи кримінального права, а втілення та реалізація інституційних і міжінституційних кримінально-правових принципів відбувається по мірі розвитку таких відносин.

У підрозділі 4.4 «Відображення та зміст принципів в актах застосування та реалізації кримінального права» з'ясовано, що кримінально-правові принципи мають своє відбиття та зміст в актах застосування і реалізації кримінального права. Останні слугують основою для системи принципів кримінального права. Кожний окремих акт застосування чи реалізації кримінального права враховує відповідну сукупність принципів, які доповнюють один одного та надають правозастосовним органам комплексний інструментарій щодо відображення в таких актах об'єктивно існуючих суспільних відносин. Саме акти застосування норм кримінального права втілюють в собі найбільшу кількість принципів кримінального права за рахунок переважно відображення останніх в документах, які складаються правозастосовними органами (обвинувальні акти, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, обвинувальний або виправдовувальний вирок, постанови, ухвали тощо). Така ситуація пояснюється чіткою регламентацією безпосередньо в законі та фіксацією діяльності правозастосовних органів у відповідних процесуальних документах.

Основними формами окреслених актів є: використання можливостей – форма безпосередньої реалізації уповноважених норм кримінального права, що полягає в активній поведінці суб'єктів, вчинюваній за власним бажанням (наприклад, особа має право скористатися своїм правом на необхідну оборону під час захисту своїх власних або третіх осіб прав – ст. 36 КК України); виконання – форма безпосередньої реалізації зобов'язуючих норм кримінального права, що полягає в активній поведінці суб'єктів, вчинюваній незалежно від їх власного бажання (наприклад, обов'язок надати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані – ст. 136 КК України); дотримання (додержання) – форма безпосередньої реалізації заборонювальних норм права, що полягає в пасивній поведінці суб'єктів, вчинюваній незалежно від їх власного бажання (наприклад, при затриманні особи, що вчинила кримінальне правопорушення, потерпілий чи інші особи зобов'язані не допускати перевищення заходів, необхідних для затримання кримінального правопорушника – ст. 38 КК України).

Розділ 5 «Значення принципів кримінального права для застосування актів кримінального законодавства» складається з двох підрозділів, присвячених питанням з'ясування ступеня впливу системи принципів кримінального права на кримінальне законодавство та правозастосовну практику.

У підрозділі 5.1 «Вплив принципів кримінального права на подолання колізій та прогалів в кримінальному законодавстві України» розкриваються

питання, які стосуються ступеня та характеру впливу принципів кримінального права на подолання колізій та прогалин в кримінальному законодавстві України. Акцентовано увагу на тому, що положення КК України, які закріплені у ч. 2 ст. 1, ч. 1 ст. 2, ч. 1 ст. 3 та ч. 4 ст. 3, розглядаються як передумови для вирішення питання про подолання колізій та прогалин в законі про кримінальну відповідальність.

Водночас сьогодні поширеним явищем у правовій дійсності є колізія – наявність двох або більше норм права, які спрямовані на регулювання тих самих суспільних відносин, але по-різному їх регламентують. Способами вирішення та попередження колізій в праві, який можна екстраполювати й на сферу кримінального права є: уніфікація права; гармонізація права; зближення права; чітке розмежування органів державної влади; моніторинг нормативних актів; створення модельних законів; тлумачення права; удосконалення законодавства. Певним допоміжним орієнтиром також слугуватимуть і відповідні документи: лист Міністерства юстиції України «Щодо практики застосування норм права у випадку колізії» від 26.12.2008; рішення КСУ, в яких прописані алгоритми вирішення колізій; рішення ЄСПЛ (зокрема, «Щокін проти України» від 14.10.2010) тощо.

Встановлено, що прогалинами в кримінальному праві визнається повна або часткова відсутність в їх змісті положень, що врегульовують відповідні життєві ситуації та забезпечують так би мовити «запуск, роботу» відповідних елементів механізму кримінально-правового регулювання. Подолання прогалин може бути забезпечено шляхом безпосереднього застосування загальних принципів права. Таке звернення є наступним, після аналогії закону та аналогії права, субсидіарним засобом подолання прогалин.

У підрозділі 5.2 «Вплив принципів кримінального права на рішення Конституційного Суду України» стверджується, що кримінально-правові принципи виграють ключову роль у діяльності КСУ, значення рішень якого важко переоцінити, особливо з огляду на завдання, що поставлені перед ним Основним Законом та законодавством про суддів та судоустрій. Зазначені рішення визначають спрямованість розвитку різних галузей національного законодавства. Діяльність КСУ ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків (ст. 147 Основного Закону). Звернення до низки рішень КСУ, окремих думок суддів цього органу, змісту рішень ЄСПЛ, дозволяє стверджувати, що принципи кримінального права беруться за основу низки рішень цього Суду, водночас сам Суд може давати тлумачення відповідним принципам. На шляху суддівських рішень можуть опинитися оціночні поняття, які можуть бути інтерпретовані шляхом вказівки на найбільш істотні ознаки предметів і явищ. Загалом правильне розуміння та використання при винесенні своїх рішень судьями КСУ принципів права (у т.ч. кримінального) є основоположним елементом розбудови правової держави. Водночас зміни до КК України мають часом непослідовний і несистемний характер. Окрім того, принципи кримінального права нерідко

використовуються суб'єктами законодавчої ініціативи задля маніпулювання суспільством.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дисертаційного дослідження розв'язано важливу наукову проблему, що має істотне значення для вітчизняної теорії кримінального права та правозастосовної практики, – розроблено комплексну характеристику принципів у кримінальному праві, сформоване уніфіковане теоретико-прикладне уявлення про їх поняття, ознаки, сутність, систему, взаємообумовленість, реалізацію у нормах кримінального права зарубіжних країн і нормах міжнародного права, врахування у змісті різних елементів механізму кримінально-правового регулювання, значення для застосування актів кримінального законодавства, а також побудовано на цій основі відповідні пропозиції щодо законодавчої регламентації принципів у законі про кримінальну відповідальність.

Вирішення поставлених у межах дисертаційного дослідження завдань дозволило сформулювати низку висновків, пропозицій та рекомендацій, основними з яких є такі:

1. Правильне обрання методологічного інструментарію щодо дослідження принципів кримінального права, який одночасно забезпечив унікальність обраних методів наукового пошуку та універсальність методології, дозволило визначити стратегію основної концепції дисертації, її генеральну лінію, а отже й вплинуло на її результативність. Визначені методи застосовувалися комплексно й у взаємозв'язку, що забезпечило надійність методологічного інструментарію. Встановлено, що на сьогодні в Україні відсутнє універсальне наукове дослідження проблем принципів національного кримінального права, яке б реалізовувалося в межах докторської дисертації, тому окреслено актуальні напрями в цьому питанні.

2. Етимологічні та понятійно-категоріальні підходи щодо принципів права взагалі та принципів кримінального права зокрема, дозволили розуміти принципи як найзагальніші, основні, вихідні положення, засоби, правила, що характеризують природу та соціальну сутність відповідного правового явища, його спрямованість та найсуттєвіші властивості. Правові принципи формулюються в нормах-принципах права або ж виводяться з самого духу права. Вони надають цілеспрямованості механізму правового регулювання суспільних відносин, розкривають місце права у суспільному житті. Найсуттєвішими ознаками принципів права є: регулятивність; внутрішня єдність; об'єктивна обумовленість; ідеологічність; матеріалізованість; універсальність; вища імперативність; особлива загальна значимість; історичність. Утворюючи головний зміст права, принципи отримують всі його властивості і функції.

3. Принципам кримінального права властиві такі специфічні риси, як вимогливість, стійкість, наскрізний характер, юридичний вираз у кримінально-правових нормах тощо. Це – *основположні відправні ідеї буття*

кримінального права, які виражають найважливіші закономірності та підвалини цієї галузі права відповідно до існуючого типу держави і права, реалізують її завдання, є однопорядковими із сутністю права та включають його головні риси (ознаки), вирізняються універсальністю, абстрактністю, загальнозначимістю, здатністю до розвитку (динамічністю), найвищим рівнем імперативності, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу. З'ясовано, що звернення до змісту розділу 1.2 «Принципи кримінального закону» проекту Загальної частини КК України 2020 р. свідчить про позитивні тенденції щодо визначення та закріплення на законодавчому рівні принципів кримінального закону, що відповідає зарубіжній і міжнародній практиці, водночас ряд запропонованих ідей має дискусійний і ситуативний характер, що може негативно вплинути на розвиток системи принципів кримінального закону.

4. Як засвідчує історія, кримінально-правові принципи були спочатку сформульовані на поглядах філософів і мислителів, а також на основі положень різних релігій і моральних засад суспільства. Витоком принципів кримінального права є також ідеологія, політичні теорії, економічні чинники. Їх розвиток зумовлений географічним становищем держав, ментальністю населення, звичаями і традиціями, здатністю сприймати зарубіжний досвід тощо. Доведено, що генезис принципів кримінального права не пов'язаний із певними датами, межами і періодами, оскільки природа цих принципів у різні історичні часи мала мінливий характер. Якщо на ранніх історичних етапах діяв принцип таліону, грошових компенсацій або суворої кари, то усім відомий спектр кримінально-правових принципів (принаймні загальноправових) сформувався у теорії та законодавстві тільки у XIX–XX столітті. Часто засади кримінального права використовувала у своїх особистих цілях політична еліта, подекуди допускалося застосування аналогії, маніпулювання законом про кримінальну відповідальність.

5. Систематизація принципів кримінального права передбачає існування їх цілісної системи, оптимальний спектр якої може бути репрезентований такими з них: загальноправовими (законності; верховенства права; соціальної справедливості; гуманізму; рівності громадян перед законом); галузевими (невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру; винної відповідальності; застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, визначеного у КК; індивідуалізації застосування заходів кримінально-правового характеру; диференціації заходів кримінально-правового характеру); міжгалузевими (здійснення правосуддя лише судом; обов'язкового виконання судових рішень; доведеної вини; розумності строків); інституційними (співрозмірності (відповідності) призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення, обставинам його вчинення та особі, яка його вчинила; обов'язковості психіатричного лікування при застосуванні примусових заходів медичного характеру) та міжінституційними (карального впливу; економії кримінальної репресії; відшкодування та усунення заподіяної

шкоди) принципами. Запропонований підхід щодо систематизації підтримують 88,1 % респондентів (383 особи), вважаючи його найбільш оптимальним варіантом.

6. Дослідження зарубіжного та міжнародного кримінального права дозволило встановити існування щільного взаємозв'язку й взаємообумовленості англо-американської та романо-германської систем права. Щодо принципів, то вони переважно не закріплені у нормах національних КК або окремі з них врегульовані нормами національних конституцій, або їх можна витлумачити, або вони встановлюються та тлумачаться лише судовими органами чи фахівцями у наукових працях, при цьому можливі різні варіанти поєднання перелічених умов. У разі позначення принципів у назві відповідних розділів чи глав національних КК, вони розкриті нормативно лише частково або, навпаки, докладно в межах однієї чи цілої низки статті закону про кримінальну відповідальність. Зазвичай за кордоном спостерігаємо симбіоз загальноправових і спеціальних кримінально-правових принципів. Ключовою є роль модельного законодавства (зокрема, у державах ЄС, країнах СНД та у США), проте вона не завжди однакова та належним чином реалізована. Важливо, щоб у процесі глобалізації та універсалізації норм (принципів) кримінального права держав різних правових систем, що є неминучим процесом, вони не втратили національну самобутність.

7. Принципи міжнародного кримінального права становлять собою систему науково сформульованих, гранично узагальнених ідей, що виражають визнані світовою спільнотою вимоги, на яких ґрунтується міжнародне кримінальне право. Якщо принципи втілені у міжнародно-правові норми, вони набувають значення джерела права, а якщо ні, то виконують ідеологічну, політичну, регулятивну, стабілізуючу, системоутворюючу функції, суттєво впливаючи на формування національних систем кримінально-правових принципів. Водночас, натепер існують різноманітні підходи щодо систематизації принципів міжнародного кримінального права, що пояснюється «розкиданістю» положень матеріального та процесуального характеру, які мають вплив на різні міжнародно-правові документи.

8. Обумовленість існування та закріплення принципів кримінального права Конституцією України та КК України полягає в тому, що вони впливають або ґрунтуються на цих обох нормативно-правових актах. Якщо положення про певні характеристики таких принципів не позначені в Конституції України, то вони можуть бути позначені в КК України, та навпаки. Якщо певна норма знайшла своє закріплення лише в Конституції України, а не в КК України, то діє саме ця конституційна норма. При цьому принципи кримінального права та принципи кримінального законодавства не є тотожними і співвідносяться між собою як зміст та форма. Конституція України безпосередньо не містить кримінально-правових норм, але її окремі положення мають кримінально-правове значення для принципів кримінального права. Насамперед принципи впливають з норм КК України, а для встановлення їх змісту слід звертатися до КПК України, окремих Законів

України, положень міжнародно-правових актів. Окреслене вище орієнтує на те, що принципи кримінального права мають чітко усвідомлюватися юристами та закріплюватися насамперед у кримінально-правових нормах.

9. Передумовою виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин є юридичні факти, тобто передбачені нормами кримінального права конкретні життєві обставини (дії, стани, ситуації), що виступають підґрунтям для настання певних юридичних наслідків. Для теорії та практики важливою є оцінка їх впливу на формування принципів кримінального права. Загалом розуміння поняття, змісту, сутності, ознак та інших характеристик юридичних фактів дозволяє створити відповідне уявлення про їх місце та роль в механізмі кримінально-правового регулювання, а отже оцінити їх вплив на формування принципів кримінального права.

10. Кримінально-правові принципи безпосередньо впливають на виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин. За відсутності кримінально-правової заборони певного діяння будь-яка поведінка не буде охоплюватися сферою формування та існування принципів кримінального права. Звідси можливість вплинути на суспільні відносини виникне лише з появою кримінального закону, який заборонятиме певну протиправну поведінку. При цьому основу кримінально-правових відносин становлять переважно загальноправові та галузеві принципи кримінального права, а втілення та реалізація інституційних і міжінституційних кримінально-правових принципів відбувається по мірі розвитку таких відносин.

11. Кримінально-правові принципи мають своє відображення та зміст в актах застосування і реалізації кримінального права, які є основою для системи принципів кримінального права (зокрема, про суттєвий вплив кримінально-правових принципів на такого роду акти зазначає 85,5 % опитаних респондентів). Кожний окремий акт застосування чи реалізації кримінального права враховує відповідну сукупність принципів, які доповнюють один одного та надають правозастосовним органам комплексний інструментарій щодо відображення в таких актах об'єктивно існуючих суспільних відносин. Якщо акти застосування норм кримінального права втілюють в собі найбільшу кількість принципів кримінального права за рахунок переважно відображення останніх в документах, які складаються правозастосовними органами, то акти реалізації норм кримінального права є «проявами» фактичної поведінки суб'єктів кримінально-правових відносин у формі використання можливостей, виконання та дотримання.

12. Положення КК України розглядаються як передумови для вирішення питання про подолання колізій та прогалін в законі про кримінальну відповідальність, при цьому цей Кодекс про них нормативно не згадує. В юридичній літературі визначено перелік ефективних способів вирішення та попередження колізій в праві, який можна екстраполювати й на сферу кримінального права: уніфікація; гармонізація; зближення; чітке розмежування повноважень органів державної влади; моніторинг нормативних правових актів; створення модельних законів; тлумачення права; удосконалення законодавства.

Наукою встановлені різні принципи для подолання колізій залежно від їх виду (64,0 % опитуваних респондентів вважають що такі принципи мають провідне практичне значення). Певним орієнтиром в цьому плані можуть слугувати відповідні документи Міністерства юстиції України, рішення КСУ та ЄСПЛ. Способами подолання прогалин в праві є: аналогія; прийняття нових джерел (форм) права; внесення відповідних змін та доповнень у законодавство. Водночас остаточне вирішення кримінально-правових колізій та прогалин може забезпечити лише законодавець.

13. Звернення до низки рішень КСУ, окремих думок суддів цього органу, змісту рішень ЄСПЛ, дозволяє стверджувати, що принципи кримінального права беруться за основу низки рішень цього Суду, водночас сам Суд може давати тлумачення відповідним принципам («верховенства права», «юридичної визначеності», «загальним принципам національного закону» тощо). Суддівські дискреційні повноваження в кримінальному праві існували завжди, існують вони і сьогодні у контексті діяльності КСУ. Проте, на шляху суддівських рішень можуть опинитися оціночні поняття, що охоплюють широке коло обставин дійсності, яке законодавець зазвичай не в змозі точно визначити у кримінально-правовій нормі, відтак врахування таких обставин у межах індивідуального регулювання суспільних відносин часто просто є необхідним для успішної реалізації цілей дії правових норм. Водночас зміни, які сьогодні вносяться у закон про кримінальну відповідальність, мають переважно непослідовний і несистемний характер, від чого страждає вся система права України. Окрім того, принципи права, в т.ч. принципи кримінального права, нерідко використовуються для маніпулювання нормами права та безпосередньо суспільством суб'єктами законодавчої ініціативи.

14. За результатами проведеного дослідження вироблено пропозиції щодо всебічної законодавчої регламентації принципів кримінального закону, на підставі чого у Загальній частині КК України запропоновано модель Розділу I¹ «Принципи закону про кримінальну відповідальність», куди необхідно помістити відповідні положення в межах статей 2¹ – 2⁸. При цьому 72,6 % опитаних респондентів (316 осіб), тобто фактично $\frac{3}{4}$ з них, підтримали такі пропозиції дисертантки.

У дисертації, з-поміж іншого, запропоновано наступні зміни у закон України про кримінальну відповідальність:

«1. Кримінальний кодекс України у Загальній частині доповнити Розділом I¹ «Принципи закону про кримінальну відповідальність» такого змісту:

«Стаття 2¹. Принцип верховенства права

1. Принцип верховенства права в законі про кримінальну відповідальність означає, що людина, її права та свободи визнаються найвищою соціальною цінністю та визначають зміст і спрямованість діяльності держави в особі правозастосовних органів. Цей принцип передбачає рівний і справедливий масштаб свободи, прав та обов'язків осіб, які мають статус сторони чи учасника кримінально-правових відносин.

2. Принцип верховенства права допускає використання аналогії права в разі виникнення необхідності для подолання прогалін у джерелах кримінального права, коли в змісті таких джерел повністю або частково відсутні положення, що врегульовують відповідні життєві ситуації (фактичні обставини).

Стаття 2². Принцип соціальної справедливості

Принцип соціальної справедливості полягає у визначенні кримінальної відповідальності та покарання відповідно до характеру та ступеня суспільної небезпечності кримінального правопорушення, обставин його вчинення та особи винного, а також дозволяє врахувати інші обставини, які тим чи іншим чином можуть впливати не лише безпосередньо на особу, визнану винною у вчиненні кримінального правопорушення, а й на її близьких осіб.

Стаття 2³. Принцип гуманізму

1. Принцип гуманізму, який заснований на визнанні людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканості і безпеки найвищою соціальною цінністю, передбачає утвердження та забезпечення прав і свобод людини головним обов'язком держави.

2. Покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, які не переслідують мети застосування фізичних страждань чи приниження людської гідності, повинні застосовуватись залежно від характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого особою кримінального правопорушення, тяжкості шкоди, спричиненої потерпілому таким кримінальним правопорушенням.

3. Положення, які складають сутність принципу гуманізму, мають в однаковій мірі застосовуватися до всіх сторін чи учасників кримінально-правових відносин.

Стаття 2⁴. Принцип невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру

Кожна особа, яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, підлягає покаранню чи застосуванню до неї інших заходів кримінально-правового характеру. Звільнення від кримінальної відповідальності або покарання такої особи допускається лише у випадках, передбачених цим Кодексом.

Стаття 2⁵. Принцип винної відповідальності

Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду, який вступив у законну силу.

Стаття 2⁶. Принцип врахування особи при застосуванні заходів кримінально-правового характеру

Лише законом про кримінальну відповідальність визначаються види суспільно небезпечних діянь (кримінальних правопорушень), які можуть бути підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення.

Стаття 2⁷. Принцип індивідуалізації застосування заходів кримінально-

правового характеру

Заходи кримінально-правового характеру мають застосовуватися лише з урахуванням індивідуальних, конкретно визначених ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння (кримінального правопорушення), особи, яка його вчинила, та обставин, що супроводжували вчинення такого діяння (кримінального правопорушення).

Стаття 2⁸. Принцип диференціації заходів кримінально-правового характеру

Принцип диференціації заходів кримінально-правового характеру означає розмежування системи таких заходів залежно від характеру, типового ступеня суспільної небезпечності діяння (визнання чи невизнання цього діяння кримінальним правопорушенням), типової суспільної небезпечності особи винного, в результаті чого настають кримінально-правові наслідки, пов'язані з осудом особи, застосуванням до неї різних видів і розмірів покарань, а також вказаних в законі про кримінальну відповідальність заходів кримінально-правового характеру».

15. У цьому дисертаційному дослідженні здобувачка намагалася підсумувати наукові розробки останніх десятиліть з приводу принципів кримінального права, застосувати комплексний і системний підхід, наскільки це дозволяють зробити обсяг і межі докторської дисертації, при цьому існує чітке усвідомлення того, що з приводу кожного кримінально-правового принципу чи їх груп може бути підготовлена не одна докторська дисертація. Водночас авторка висловлює сподівання, що підготовлене дисертаційне дослідження заслуговує на чільне місце у кримінально-правовій доктрині та слугуватиме відправним збалансованим фундаментом для подальших наукових розробок у цьому напрямку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

1. Олійник О. С. Принципи кримінального права: поняття, система та значення: монографія. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. 544 с.

Статті в наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

1. Олійник О. С. Принцип гуманізму в кримінальному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 286–289.

2. Олійник О. С. Питання класифікації принципів кримінального права. *Науковий вісник приватного та публічного права*. 2018. № 5. Т. 3. С. 47–50.

3. Олійник О. С. Поняття, характеристика та основні ознаки спеціальних принципів кримінального права зарубіжних країн. *Науковий вісник Науковий вісник приватного та публічного права*. 2019. № 1. Т. 2. С. 161–166.

4. Олійник О. С. Порівняльно-правове дослідження принципів

кримінального права європейських та східних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 192–196.

5. Олійник О. С. Сутність принципу справедливості за міжнародним кримінальним правом. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 216–220.

6. Олійник О. С. Ієрархія принципів кримінального права України. *Правова позиція*. 2019. № 3 (24). С. 7–13.

7. Олійник О. С. Принципи кримінального права в світлі практики ЄСПЛ. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 254–260.

8. Олійник О. С. Принцип застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, визначеного у КК. *Правове регулювання економіки*. 2019. № 18. С. 173–180.

9. Олійник О. С. Характеристика інституційних принципів кримінального права України. *Питання боротьби із злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2019. Вип. 38. 294 с. С. 156–169.*

10. Олійник О. С. Сутність принципу законності за кримінальним законодавством зарубіжних країн. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2019. № 12. Вип. 2. Т. 1. С. 108–121.

11. Олійник О. С. Втілення принципів кримінального права в пам'ятках середньовіччя. *Приватне і публічне право*. 2019. № 4. С. 180–183.

12. Олійник О. С. Становлення та розвиток принципів радянського кримінального права. *Юридичний бюлетень : наук. журн. Одеса, ОДУВС, 2019. Вип. 10 (10). С. 156–162.*

13. Олійник О. С. Порівняльно-правове дослідження історичних та культурних передумов становлення та розвитку принципів права східних та західних країн. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 1. С. 172–176.

14. Олійник О. С. Характеристика зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на формування та становлення системи принципів кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 291–294.

15. Олійник О. С. Вплив рішень Конституційного Суду України на становлення та розвиток системи принципів права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 1. Том 2. С. 145–151.

16. Олійник О. С. Способи закріплення та реалізація окремих принципів кримінального права в інститутах міжнародного кримінального права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 4. С. 156–162.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав з юридичного напрямку, а також у виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

1. Олейник Е. С. Воплощение отдельных принципов уголовного права в источниках уголовного права. *Научно-методический журнал «Право и политика»*. 2018. № 1. С. 131–138.

2. Олейник Е. С. Межинституционные принципы уголовного права:

понятие и основные признаки. *Международный научно-практический журнал «Право и закон»*. 2018. № 4. С. 140–147.

3. Олейник Е. С. К вопросу о происхождении принципов уголовного права. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 5. С. 110–115.

4. Олейник Е. С. Воплощение специальных принципов уголовного права в международно-правовых актах. *LEGEA ȘI VIATA*. 2019. № 46. С. 90–94.

5. Олійник О. С. Втілення принципів кримінального права в пам'ятках давніх часів. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 6 (40). Р. 25–28.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Олійник О.С. Принципи в праві: поняття та загальна характеристика. *Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 20-21 вересня 2019 р.* Харків, 2019. С. 91-93.

2. Олійник О.С. Втілення принципів кримінального права в Конституції України та КК України. *Верховенство права та правова держава: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 20-21 вересня 2019 р.* Ужгород, 2019. С. 118-120.

3. Олійник О.С. Вплив втілення принципів кримінального права в нормах законодавства про кримінальну відповідальність на подальший його розвиток. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 17-19 жовтня 2019 р.* Харків, 2019. С. 139-142.

4. Олійник О. С. Аспекти класифікації принципів кримінального права. *Актуальні проблеми кримінального права : тези доп. ІХ Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.].* Київ, 2018. С. 227–228.

5. Олійник О.С. Поняття та основні ознаки принципів права. *Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 4-5 жовтня 2019 р.* Харків, 2019. С. 105-107.

6. Олійник О.С. Втілення окремих спеціальних принципів кримінального права в механізмі кримінально-правового регулювання при встановленні та реалізації кримінальної відповідальності за підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України). *Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 17 жовтня 2019 р.* Харків, 2019. С. 118-120.

7. Олійник О.С. Обумовленість існування та закріплення галузевих принципів кримінального права в Конституції та КК України. *ХНУВС: 25 років досвіду та погляд у майбутнє: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 23 листопада 2019 р.* Харків,

2019. С. 134-136.

8. Олійник О.С. Ознаки принципів кримінального права. *Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у 21 ст.*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 20-21 вересня 2019 р. Львів, 2019 С. 47-49.

9. О.С. Олійник Сутність принципу законності за кримінальним законодавством США Міжнародна науко-практична конференція *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 18-19 жовтня 2019 р. Харків, 2019 С. 75-77.

10. Олійник О.С. Втілення принципу справедливості в законодавстві зарубіжних країн. *Економіка, облік, фінанси та право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 24 жовтня 2019 р. Полтава, 2019 С. 36-38.

11. Олійник О.С. Принцип обов'язкового виконання судових рішень *Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правової системи*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 листопада 2019 р. Дніпро, 2019 С. 147-149.

12. Олійник О. С. Правова природа загальноправових принципів в системі права зарубіжних країн *Правові засоби забезпечення захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 листопада 2019 р. Харків, 2019 С. 184-187.

13. Олійник О.С. Принцип «незнання закону не звільняє від відповідальності» за законодавством зарубіжних країн. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 листопада 2019 р. Запоріжжя, 2019 С. 92-94.

14. Олійник О.С. Принцип економії кримінальної репресії. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2019 р. Дніпро, 2019 Ч. 3 С. 38-40.

15. Олійник О.С. Принцип індивідуалізації застосування заходів кримінально-правового характеру. *Актуальні питання юридичної теорії і практики: наукові дискусії*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2019 р. Харків, 2019 С. 137-138.

16. Олійник О.С. Принцип рівності громадян перед законом в кримінальному праві України. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2019 р. Дніпро, 2019 Ч. 3, С. 35-38.

17. Олійник О.С. Принцип відшкодування та усунення заподіяної шкоди. *Сучасне державотворення: питання теорії і практики*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14

грудня 2019 р. Одеса, 2019 Ч. 2 С. 98-101.

18. Олійник О.С. Принцип розумності строків. *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 20-21 грудня 2019 р. Львів, 2019 С. 106- 107.*

19. Олійник О.С. Принцип карального впливу в кримінальному праві України. *Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 20-21 грудня 2019 р. Харків, 2019 С. 112-114.*

20. Олійник О.С. Втілення принципу карального впливу в нормах законодавства України. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 грудня 2019 р. Запоріжжя, 2019 Ч. 2 С. 105-107.*

21. Олійник О.С. Принцип співрозмірності призначеного покарання тяжкості злочину, обставинам його вчинення та особі, яка його вчинила. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 січня 2020 р. Одеса, 2019 С. 120-122*

22. Олійник О.С. Принцип обов'язковості психіатричного лікування при застосуванні примусових заходів медичного характеру. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 січня 2020 р. Харків, 2019 С. 98-101*

АНОТАЦІЯ

Олійник О. С. Принципи кримінального права. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2020.

Дисертація полягає у розробці комплексної характеристики принципів у кримінальному праві, формуванні уніфікованого теоретико-прикладного уявлення про їх поняття, ознаки, сутність, систему, взаємообумовленість, реалізацію у нормах кримінального права зарубіжних країн і нормах міжнародного права, врахуванні у змісті різних елементів механізму кримінально-правового регулювання, значенні для застосування актів кримінального законодавства, а також формулюванні на цій основі відповідних пропозицій щодо законодавчої регламентації принципів у законі про кримінальну відповідальність.

Встановлено методологічні, понятійно-категоріальні та історико-правові засади принципів кримінального права, визначено їх систему, досліджено

принципи кримінального права в законодавстві зарубіжних країн та нормах міжнародного права, вказано на особливості врахування принципів кримінального права у змісті різних елементів механізму кримінально-правового регулювання та їх функціонування, окреслено значення цих принципів для застосування актів кримінального законодавства. За результатами проведеного дослідження вироблено пропозиції щодо всебічної законодавчої регламентації принципів кримінального закону, на підставі чого у Загальній частині Кримінального кодексу України запропоновано модель Розділу I¹ «Принципи закону про кримінальну відповідальність».

Ключові слова: *принципи кримінального права; загальноправові, спеціальні (юридичні), міжгалузеві, інституційні та міжінституційні принципи кримінального права; основоположні ідеї (начала); принцип законності; принцип соціальної справедливості; принцип гуманізму; принцип верховенства права; механізм кримінально-правового регулювання.*

SUMMARY

Oliinyk O. S. Principles of criminal law. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Dissertation for obtaining scientific degree of Doctor of Law in specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Penal Law. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2020.

The dissertation is a comprehensive and systemic study of the principles of criminal law, their historical origin, signs, properties, functions and ways of implementation in the current legislation of Ukraine and foreign countries.

The work consistently analyzes the methods and methods that made it possible to understand the principles as general, basic, initial provisions, means, rules that characterize the nature and social essence of the corresponding legal phenomenon, its direction and essential properties.

It is stated that legal principles are formulated in the norms-principles of law or are derived from the very spirit of law. They give purposefulness to the mechanism of legal regulation of public relations, reveal the place of law in public life.

It has been substantiated that the most essential features of the principles of law are: regulation; inner unity; objective conditioning; ideology; materialization; versatility; imperativeness; special general importance; historicity. Forming the main meaning of law, the principles receive all of its properties and functions.

It has been proven that the genesis of the principles of criminal law is not associated with specific dates, boundaries and periods, since the nature of these principles in different historical times had a changeable character. If in the early historical stages the principle of talion, monetary compensation or severe punishment was in effect, then the well-known spectrum of criminal law principles (at least general legal ones) was formed in theory and legislation only in the 19th and 20th centuries. Often the principles of criminal law were used for their own

purposes by the political elite, sometimes the use of analogy, manipulation of the law on criminal liability was allowed.

It has been established that the systematization of the principles of criminal law presupposes the existence of their integral system, the optimal spectrum of which can be represented by such of them: general legal (legality; rule of law; social justice; humanism; equality of citizens before the law) sectoral (inevitability of criminal liability and other measures of criminal legal nature; guilty responsibility; individuals in the application of measures of a criminal-legal nature, the use of measures of a criminal-legal nature for committing a socially dangerous act defined in the Criminal Code; individualization of the application of measures of a criminal-legal nature; differentiation of measures of a criminal-legal nature); cross-sectoral (administration of justice only by a court; mandatory execution of court decisions; proven guilt; reasonable terms) institutional (proportionality of the punishment to the severity of the criminal offense, the circumstances of its commission and the person who committed it; the obligation of psychiatric treatment when applying medical measures) and inter-institutional (punitive influence); economy of punitive repression; compensation and elimination of harm caused) principles.

It has been proved that the principles of international criminal law constitute a system of scientifically formulated, extremely generalized ideas that express the requirements recognized by the world community on which international criminal law is based. If the principles are embodied in international legal norms, they acquire the value of a source of law, and if not, they perform ideological, political, regulatory, stabilizing, system-forming functions, significantly influencing the formation of national systems of criminal law principles.

Criminal law principles are reflected and content in acts of application and implementation of criminal law, which are the basis for the system of principles of criminal law. Each separate act of application or implementation of criminal law takes into account the corresponding set of principles that complement each other and provide law enforcement agencies with a comprehensive toolkit for reflecting objectively existing social relations in such acts.

Based on the results of the study, proposals were developed for a comprehensive legislative regulation of the principles of criminal law, on the basis of which a model of section II "Principles of Criminal Law" was proposed in the General Part of the Criminal Code of Ukraine, where it is necessary to place the relevant provisions in the context of Articles 2-1 – 2-8.

Key words: *principles of criminal law; general legal, special (legal), intersectoral, institutional and interinstitutional principles of criminal law; basic ideas (beginnings); the principle of legality; the principle of social justice; the principle of humanism; the rule of law; mechanism of criminal law regulation.*